

Natalia Kalkowska
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
w Bydgoszczy

Metody i pomoce dydaktyczne wspierające wdrażanie edukacji regionalnej podczas lekcji języka polskiego (na przykładzie Kociewia)

W artykule przedstawiłam szereg metod dydaktycznych, które mogą być wykorzystywane podczas wprowadzania na lekcjach elementów edukacji regionalnej. Opisałam również właściwe temu zagadnieniu pomoce dydaktyczne i wskazałam przydatną z mojego punktu widzenia literaturę. Nie określałam przy tym wieku uczniów, dla których poszczególne z wymienianych elementów powinny być przeznaczone, pozostawiając tę decyzję nauczycielom. W ostatniej części tekstu omówiłam przykład własnej lekcji języka polskiego o tematyce regionalnej (tzw. dobra praktyka nauczycielska) i załączyłam jej scenariusz jako aneks.

Słowa kluczowe: Kociewie, edukacja regionalna, metody dydaktyczne

In this article I presented a number of didactic methods that can be used to introduce elements of regional education into the classroom. I also described the proper teaching aids and pointed out literature which is useful in my opinion. I did not specify the age of the students for whom the particular items should be intended, leaving this decision to the teachers. In the last part of the text I discussed an example of my own Polish lesson on regional issues (so-called good teaching practice) and I attached it's syllabus as an annex.

Keywords: Kociewie, regional education, teaching methods

Zagadnienie podane w tytule można rozpatrywać na wiele sposobów zależnie od miejsca (miasto, wieś, gmina, powiat etc.) i czasu (np. pory roku), a także etapu edukacyjnego, którego dotyczą rozważania, przyzwyczajzeń i upodobań osoby uczącej (często związanych z jej wiekiem i stażem pracy) oraz dostępności środków finansowych na zakup materiałów. W niniejszym artykule chciałabym przybliżyć przykładowe metody i pomoce dydaktyczne, które okazały się efektywne w mojej własnej pracy nauczycielskiej. Przedstawię także przebieg jednej

z przeprowadzonych przeze mnie lekcji języka polskiego o tematyce regionalnej. Każdy z podanych przykładów można rozważyć i dostosować do swoich potrzeb, powielić wprost lub zmodyfikować w dowolny sposób, tak aby wdrożyć go we własną praktykę dydaktyczną.

Tytułem wstępu należy także wspomnieć, że kształt edukacji w Polsce ulega obecnie gwałtownym przemianom. Reforma szkolnictwa, która zostanie wprowadzona w życie we wrześniu 2017 roku, przewiduje likwidację gimnazjów na rzecz wydłużenia czasu nauki w szkołach podstawowych i średnich. Celem niniejszego artykułu nie jest jednak dokonanie oceny decyzji MEN lecz przytoczenie praktycznych sposobów wdrażania edukacji regionalnej w szkołach, niezależnie od tego, jak owe szkoły będą się w przyszłości nazywały. Dlatego też, powołując się na lekcje przeprowadzone przeze mnie w klasach gimnazjalnych, nie ograniczam zastosowania przytoczonych metod dydaktycznych wyłącznie do tego etapu edukacyjnego, czy też szerzej – kategorii wiekowej uczniów. Nie określam tego również w aneksie, który stanowi gotowy scenariusz lekcji języka polskiego. Kwestię jego przydatności w praktyce dydaktycznej szerokich rzesz funkcjonujących zawodowo na Kociewiu nauczycieli pozostawiam do rozważenia Czytelnikom.

Opracowania naukowe podają różne definicje edukacji regionalnej. Jedną z nich, w swojej książce *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, przedstawił Jerzy Nikitorowicz:

Edukacja regionalna, inaczej edukacja lokalna lub środowiskowa, obejmuje wszelkie działania przekazujące wiedzę o „ojczyźnie prywatnej” i kształtujące więzi z nią, ze światem pierwotnego zakorzenienia. Wychodzi naprzeciw człowiekowi, kształtując umiejętność współżycia, współdziałania i ustawicznego zaangażowania w „małej ojczyźnie”, jednocześnie zapewnia ciągłość kulturową grupy poprzez wyposażanie w wiedzę, uwrażliwianie na wartości uniwersalne na podstawie więzi lokalnych¹.

Powyższa definicja ukazuje zagadnienie w znaczeniu szerokim, które jest adekwatne dla akademickiego opisu zjawiska. Aby przedstawić istotę omawianego terminu w sposób prosty, odpowiedni dla potrzeb środowisk szkolnych, wystarczy powiedzieć, że edukacja regionalna jest wszystkim tym, czego możemy dowiedzieć się o kulturze swojej małej ojczyzny, i co potem, jako nauczyciele, będziemy skłonni przekazać naszym uczniom. Mała ojczyzna natomiast jest miejscem naszego urodzenia i/lub wychowania, czyli obszarem stanowiącym najbliższą nam fizycznie i emocjonalnie okolicę. Głównym zadaniem edukacji regionalnej jest w moim odczuciu rozbudzenie w młodych ludziach lokalnego patriotyzmu.

Współcześnie folklor wydaje się wracać do łask – staje się modny, ale tylko w zakresie designu, czyli projektowania kształtów i zdobień dla potrzeb użytkowych. W szkołach natomiast często mamy do czynienia z marginalizowaniem zagadnień związanych z edukacją regionalną, pomimo faktu, że w do niedawna obowiązujących podstawach programowych spotykane są takie zapisy, jak:

- „Uczeń rozpoznaje cechy **kultury i języka swojego regionu**”;
- „Uczeń dostrzega zróżnicowanie słownictwa – rozpoznaje słownictwo

¹ J. Nikitorowicz, *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009. s. 502.

ogólnonarodowe i słownictwo o ograniczonym zasięgu (**wyrazy gwarowe**, terminyterminy naukowe, archaizmy i neologizmy, eufemizmy i wulgaryzmy)²;

- „Uczeń wskazuje w czytanych tekstach i analizuje przykłady **odmian terytorialnych**, środowiskowych i zawodowych polszczyzny³”.

W nowo zatwierdzonej przez MEN podstawie programowej do języka polskiego w klasach IV-VIII⁴ znajdują się natomiast punkty:

- Rozwijanie zainteresowania kulturą w **środowisku lokalnym** i potrzeby uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych⁵;
- Uczeń wyróżnia **środowiskowe odmiany** języka⁶;
- Uczeń rozróżnia **regionalne odmiany** polszczyzny⁷.

Istnieją oczywiście chlubne wyjątki, jednak rozmawiając z nauczycielami nierzadko można spotkać się z opinią, że rok szkolny jest zbyt mocno obciążony materiałem do omówienia, aby można było realizować podczas lekcji zagadnienia, które z pewnością nie znajdują się w arkuszu egzaminacyjnym podczas matury czy innego sprawdzianu podsumowującego naukę. Takie rozumowanie jest błędne, zważywszy choćby na oczywisty fakt, że nauczanie przebiega w sposób znacznie bardziej efektywny wówczas, gdy rozpoczynamy pracę nad danym obszarem tematycznym od tego, co uczniowi bliskie, znane z autopsji, a dopiero potem przechodzimy do rozważań o prawdach ogólnych.

W niniejszym artykule skupię się na metodach i pomocach dydaktycznych, które są przydatne podczas wprowadzania elementów kociewskiej edukacji regionalnej na lekcjach języka polskiego, posługując się przy tym własnymi doświadczeniami z pracy w gimnazjach i szkołach ponadgimnazjalnych. Warto jednak podkreślić, że organizowanie zajęć pozalekcyjnych dotyczących kultury małych ojczyzn również przynosi wymierne korzyści uczniom, a przez to także nauczycielom. W szczególności mam tu na myśli długofalowe projekty edukacyjne oraz

² Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Język polski. III etap edukacyjny, pkt. I.3.4. i I.3.5., [dost. online:] <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/podstawa-programowa>. 20.11.2015 r.

³ Tamże, Język polski. IV etap edukacyjny, pkt I.3.5.

⁴ Nowa podstawa programowa dla szkół średnich jeszcze nie powstała, toteż możliwe jest powołanie się wyłącznie na rozporządzenie w sprawie szkół podstawowych (stan na 16.07.2017 r.).

⁵ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Język polski. Szkoła podstawowa. Klasy IV-VIII, Cele kształcenia – wymagania ogólne, pkt. I.5., [dost. online:] <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/podstawa-programowa-%E2%80%93-jezyk-polski-%E2%80%93-szkola-podstawowa-%E2%80%93-klasy-iv-viii-.pdf>, 16.07.2017 r.

⁶ Tamże, Klasa VII, pkt. IV.2.2.

⁷ Tamże, Klasa VIII, pkt. IV.2.2.

cykliczne imprezy wewnątrz- i międzyszkolne, takie jak Dni Kociewia odbywające się rokrocznie w niektórych placówkach znajdujących się na terenie obranego przeze mnie za obiekt badań regionu.

W codziennej praktyce szkolnej nauczyciel-regionalista może korzystać z gotowych pomocy dydaktycznych do edukacji regionalnej, których na rynku wydawniczym jest coraz więcej. Sztandarowym przykładem publikacji tego typu na Kociewiu jest *Elementarz gwary kociewskiej. Godómy po naszymó*⁸ wraz z zeszytami ćwiczeń dedykowanymi klasom I-III, IV-VI oraz gimnazjom. Można w nich znaleźć teksty pisane gwarą wraz z objaśnieniami trudniejszych leksemów w języku ogólnopolskim. Ćwiczenia obfitują w różnorodność form i poleceń dostosowanych do konkretnej grupy wiekowej odbiorców. Dla uczniów najmłodszych klas przewidziane są np. kolorowanki, miejsca na własne rysunki oraz zestaw naklejek. Nastolatki otrzymują natomiast komplet materiałów źródłowych na temat historii swojego regionu. Elementarz jest dodatkowo opatrzony płytą CD zawierającą nagrania opowiadań oraz pieśni ludowych.

Wartymi rozważenia w kontekście edukacji regionalnej metodami dydaktycznymi są wszelkiego typu formy dramatyczne. Najprostsza z nich to przygotowanie inscenizacji, którą można przedstawić np. podczas szkolnej akademii. Na Kociewiu najbardziej znanymi autorkami scenariuszy do wykorzystania podczas aktywności tego typu są Barbara Pawłowska i Emilia Rulińska⁹.

Drugą formą dramatyczną jest tzw. wypowiedź w roli. Polega ona na wcieleniu się w dowolną postać – np. wybranego artystę regionalnego – poprzez przebranie się w odpowiedni strój i/lub upodobnienie swojego sposobu mówienia do pierwowzoru. Metoda ta wymaga od ucznia głębokiego zapoznania się z zagadnieniem, na temat którego ma się on wypowiedzieć. Dzięki temu, niejako bawiąc się w udawanie kogoś innego, dziecko poznaje wiele ciekawych faktów na temat kultury swojego regionu. Metodę tę łatwo można połączyć z ćwiczeniem formy wypowiedzi, jaką jest przemówienie.

W pracy z młodszymi uczniami warto polecać także tzw. żywe rzeźby, czyli „układanie” z ciał koleżanek i kolegów figury odwzorowującej jakiś obiekt, np. architektoniczny. Zadaniem pozostałej części grupy jest wówczas odgadnięcie tematu powstałej rzeźby, potem zaś następuje zamiana ról.

W ramach realizowania zagadnień dotyczących korespondencji sztuk można odwołać się do doświadczenia wybranego twórcy ludowego, najlepiej poprzez zaproszenie go do udziału w lekcji. Takie inicjatywy wyjątkowo urozmaicają zajęcia i sprawiają, że zapamiętywanie informacji przychodzi uczniom znacznie łatwiej niż wówczas, gdy rozwiązują oni zadania w klasie. Wśród znanych artystów ludowych na Kociewiu znajdują się hafciarki (np. Maria Wespowa, Małgorzata Garnysz), rzeźbiarze (Piotr Tyborski), malarze (Wojciech Lesiński, Edmund Zieliński), a także zapaleni garncarze, plecionkarze i inni twórcy. Właściwa niemal każdemu obszarowi wiejskiemu jest obecność tzw. Kół Gospodyń Wiejskich, których członkinie zajmują się głównie propagowaniem specjałów lokalnej kuchni. Nie wolno także pominąć zespołów pieśni i tańca, których dorobek często stanowi bogate źródło pomocy dydaktycznych.

⁸ *Elementarz gwary kociewskiej. Gadómy po naszymó*, pod red. M. Möller, G. Ollera, Starogard Gdański 2008, ISBN 9788392873303.

⁹ Z obiema autorkami miałam przyjemność przeprowadzić w 2015 roku wywiady. Barbara Pawłowska to emerytowana nauczycielka plastyki. Urodziła się na Kociewiu i tu spędziła całe swoje życie. Jest

Ważnym elementem kultury ludowej jest gwara. To właśnie na podstawie różnic fonetycznych i leksykalnych wyodrębnione zostały przez Kazimierza Nitscha poszczególne regiony na mapie Polski. Zadania dotyczące rozpoznawania gwaryzmów i odnajdywania ich odpowiedników w języku ogólnopolskim znajdują się m.in. we wspomnianych powyżej zeszytach ćwiczeń przygotowanych na potrzeby pracy z elementarzem. Pomocne przy zajmowaniu się zagadnieniami tego typu są specjalistyczne słowniki gwar ludowych, takie jak te, których najznamienitszymi autorami są na Kociewiu Bernard Sychta¹⁰ i Maria Pająkowska-Kensik¹¹.

Ponadto warto zauważyć, że podręczniki szkolne zawierają działy poświęcone kulturze małych ojczyzn. Z powodu konieczności dystrybuowania pomocy dydaktycznych na cały kraj tematy te są jednak ujmowane ogólnikowo, a przykłady – czerpane z regionów najlepiej rozpoznawalnych dzięki mediom: kultury śląskiej lub góralskiej. Aby zilustrować ten wątek przykładem, chciałabym zwrócić uwagę na podręcznik językowy do trzeciej klasy gimnazjum, jaki w serii *Słowa na czasie* oferowało do niedawna wydawnictwo Nowa Era. W rozdziale „Słowa z różnych stron”¹² znajdziemy rozróżnienie na słownictwo ogólnopolskie i słownictwo o ograniczonym zasięgu – środowiskowym oraz terytorialnym. Zadania związane z tym ostatnim obszarem języka polegają m.in. na odnalezieniu w tekście wiersza wyrazów z gwary śląskiej i połączeniu ich z ogólnopolskimi odpowiednikami podanymi poniżej. Następnie pojawia się diagram, z którego należy usunąć leksemy zaczerpnięte z gwary podhalańskiej, aby otrzymać hasło. Wzorując się na propozycjach autorów podręczników, nauczyciel jest w stanie dostosować wątki poruszane podczas lekcji do specyficznych cech regionu, w którym znajduje się szkoła i w którym mieszkają uczniowie. Wymaga to od niego pewnego wysiłku – samodzielnego przygotowania zadań – jednak nie zabiera dodatkowego czasu zajęć i jest znacznie bardziej przystępne dla uczniów.

Przy omawianiu zagadnień związanych z gwarą danego regionu, warto posłużyć się przykładami zaczerpniętymi z literatury. Szczególniej uwadze polecam tu legendy i podania, gawędy i opowieści. Wszystkie te formy podawcze cechują się zwięzłą strukturą i mnogością walorów wychowawczych. Ponadto pozwalają poznać ludowe interpretacje zjawisk dotyczących najbliższej okolicy, co jest szczególnie interesujące zwłaszcza dla młodszych uczniów. Na Kociewiu, wśród tego typu

autorką wielu książek o charakterze regionalnym. Jej ostatnie dzieło to literacki pamiętnik pt. *Na steckach i mamorach żywota*. Emilia Rulińska swoje korzenie wywodzi z województwa mazowieckiego. W młodości przybyła na Pomorze, by uczyć się w Gdańsku w szkole pielęgniarsko-położniczej, na Kociewiu trafiła zaś zaraz po ukończeniu nauki. Gwary nauczyli ją mąż i teściowa – pisze w niej (głównie wiersze), a najnowszy zbiór jej poezji nosi tytuł *Ziamnio ma mnia*.

¹⁰ Doktor Bernard Sychta to XX-wieczny badacz kultury pomorskiej. Pochodził z Kaszub i na nich głównie koncentrował swoje zainteresowania naukowe. Przysłużył się jednak również sąsiadującemu z Kaszubami Kociewiu, wydając trzatomowe *Słownictwo kociewskie na tle kultury ludowej*, które stanowi bezcenne źródło wiedzy na temat mowy ówczesnej ludności naszego regionu.

¹¹ Profesor Maria Pająkowska-Kensik to największy żyjący współcześnie autorytet w dziedzinie dialektologii kociewskiej. Jest autorką wielu słowników gwarowych (ostatni z nich nosi tytuł *Popularny słownik kociewski*) oraz innych wydawnictw zwartych. Publikuje też artykuły, m.in. w „Kociewskim Magazynie Regionalnym”, „Tekach Kociewskich” i w „Pomeranii”. Przed odejściem na emeryturę w 2016 roku, pracowała jako nauczyciel akademicki na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

¹² W. Herman, *Słowa na czasie. Podręcznik do kształcenia językowego z ćwiczeniami dla klasy trzeciej gimnazjum*, Warszawa 2010, s. 62-68.

publikacji znajdziemy m.in. *Baśnie i legendy Skórcza i okolic*¹³, *Legends i opowiadania Skórcza i okolic*¹⁴, zbiór *Jasna i Derśław* Romana Landowskiego¹⁵, a także *Pory roku* Antoniego Górskiego¹⁶ oraz *Bajki kociewskie* Bernarda Janowicza¹⁷.

Materiałem do analizy w starszych klasach mogą być wiersze oraz utwory prozatorskie napisane przez lokalnych twórców. W tym zakresie podstawa programowa pozostawia nauczycielowi dużą wolność wyboru, przykładowy punkt zawarty w spisie lektur brzmi bowiem: „Wybór innych utworów tekstów kultury, w tym wierszy współczesnych poetów i reportaży”¹⁸. Jako autorów godnych uwagi, można tu wymienić – poza już wspomnianymi – Andrzeja Grzyba, Bolesława Eckerta czy Franciszka Kameckiego.

Niektóre tytuły są oczywiście obowiązkowe – jednym z nich była i jest nadal *Opowieść wigilijna* Charlesa Dickensa. W ostatnim wątku chciałabym przedstawić przebieg lekcji, jaką przeprowadziłam w klasie II gimnazjum w grudniu 2016 roku. Dotyczyła ona zwyczajów bożonarodzeniowych na Kociewiu i stanowiła wprowadzenie do omawiania wyżej wymienionej lektury.

Przygotowując się do zajęć, skserowałam wybrane strony z zeszytu ćwiczeń do *Elementarza gwary kociewskiej*, aby potem posłużyć się nimi jako kartami pracy. Pierwsze zadanie, jakie poleciłam wykonać uczniom, dotyczyło symboliki wybranych elementów znajdujących się zwykle na bożonarodzeniowym stole (np. opłatka czy maku). W przypadku trudności, zalecałam skorzystanie ze *Słownika symboli* Władysława Kopalińskiego. Po wykonaniu tego zadania uczniowie wysłuchali nagrania pt. „Kolandniki”, które odtworzyłam z płyty CD dołączonej do *Elementarza...* Następnie, posługując się *Kociewską książką kucharską* Andrzeja Grzyba, odczytałam fragment wstępu do rozdziału „Grudzień”, w którym autor zamieścił informacje o zwyczajach bożonarodzeniowych, jakie pamięta z własnego dzieciństwa spędzonego na Kociewiu. Zadaniem uczniów było uważne wysłuchanie tekstu i wypisanie na jego podstawie odpowiedzi na zadane wcześniej pytania:

1. Za co przebierali się na kolędniczy? (wilk, bocian, ułan, kominiarz, anioł, diabeł śmierć);
2. Co kolędniczy otrzymywali od ludzi, których odwiedzali? (pieniądze, cukierki, adwentowe bułeczki, mikołajkowe pierniki);
3. Czym rozpoczynano kolację wigilijną? (dzieleniem się tzw. anielskim chlebem, czyli opłatkiem);
4. Ile było potraw na wigilijnym stole? (7, 9 lub 11);
5. Czym różnił się pierwszy dzień świąt od drugiego? (pierwszy był dla rodziny, drugiego chodzono w odwiedziny lub przyjmowano gości).

Po wykonaniu tego zadania, uczniowie powrócili do swoich kart pracy – tym razem po to, aby za pomocą *Kociewskiej książki kucharskiej*¹⁹ ułożyć wigilijny

¹³ *Baśnie i legendy Skórcza i okolic*, pod red. P. Hamerskiej, Skórcz 2009.

¹⁴ *Legends i opowiadania Skórcza i okolic*, pod red. K. Jerkiewicz, Skórcz 1998.

¹⁵ R. Landowski, *Jasna i Derśław*, wyd. I, Gdańsk 1981, ISBN 8321598331.

¹⁶ A. Górski, *Pory roku*, Starogard Gdański 2002, ISBN 8391082091.

¹⁷ B. Janowicz, *Bajki kociewskie*, wyd. III, Gdańsk 1985, ISBN 8300002545.

¹⁸ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r., dz. cyt., Klasa VIII, Lektura uzupełniająca.

¹⁹ A. Grzyb, *Kociewska książka kucharska*, Pelplin 2008, ISBN 978-83-7380-592-7.

jadłospis, następnie zaś wysłuchali kolejnej pastorałki. Kolejne zadanie polegało na ułożeniu planu wydarzeń do tekstu Andrzeja Grzyba pt. „Chlebowa opowieść”, który dotyczy procesu wypiekania chleba, jednak doskonale wpisuje się w tematykę bożonarodzeniową poprzez oczywiste skojarzenie z opłatkiem. Następnie uczniowie wysłuchali wybranych fragmentów książki *Kaszuby i Kociewie* Józefa Łęgowskiego²⁰, w którym autor przywołuje dawne, często już zapomniane obrządki związane z różnymi świętami, w tym i z Bożym Narodzeniem. Czwarte nagranie audio odtworzone podczas lekcji stanowiło czytaną wersję gawędy Antoniego Górskiego pt. „Zabawy na śmniugu”. Na koniec zaproponowałam uczniom rozluźniające zadanie wykonania ilustracji do jednego z przysłów o chlebie, znajdujących się na kartach pracy.

System szkolnictwa w Polsce ulega ciągłym zmianom, co jest szczególnie widoczne zwłaszcza w ostatnich miesiącach. Trudno określić czy polska edukacja utrzyma się w konstytuującym się obecnie kształcie dostatecznie długo, by można było ocenić jej efektywność. Nie da się również stawiać prognoz co do tego, jak wiele razy zostaną jeszcze zmienione obowiązujące od września 2017 r. podstawy programowe, zanim zostaną im nadane ostateczne formy. Powtórzyć tu jednak należy zalecenie, aby świadomy potrzeb edukacyjnych swoich uczniów nauczyciel-regionalista dostosowywał zakres omawianego materiału oraz wykorzystywane pomoce dydaktyczne do aktualnych wymagań i możliwości systemowych. Pewne jest to, że pracownikom dydaktycznym nie wolno zapominać o nauczaniu nt. korzeni, nawet jeśli w rozporządzeniach ministerialnych całkowicie zabrakłoby miejsca dla zagadnień poświęconych edukacji regionalnej.

Poniżej przedstawiam gotowy scenariusz lekcji nt. obyczajów związanych z Bożym Narodzeniem obecnych na Kociewiu.

²⁰ J. Łęgowski, *Kaszuby i Kociewie*, wyd. II, Gdańsk 2013, ISBN 9788363709273.

Bibliografia

- *Baśnie i legendy Skórcza i okolic*, pod red. P. Hamerskiej, Skórcz 2009, ISBN 8392251938.
- *Elementarz gwary kociewskiej. Gadόμεy po naszymu*, pod red. M. Möller, G. Ollera, Starogard Gdański 2008, ISBN 9788392873303.
- Górski A., *Pory roku*, Starogard Gdański 2002, ISBN 8391082091.
- Herman W., *Słowa na czasie. Podręcznik do kształcenia językowego z ćwiczeniami dla klasy trzeciej gimnazjum*, Warszawa 2010, ISBN 978-83-7547256-1.
- Janowicz B., *Bajki kociewskie*, wyd. III, Gdańsk 1985, ISBN 8300002545.
- *Legends i opowiadania Skórcza i okolic*, pod red. K. Jerkiewicz, Skórcz 1998.
- Landowski R., *Jasna i Derśław*, wyd. I, Gdańsk 1981, ISBN 8321598331.
- Łęgowski J., *Kaszuby i Kociewie*, wyd. II, Gdańsk 2013, ISBN 9788363709273.
- Nikitorowicz J., *Edukacja regionalna i międzykulturowa*, Warszawa 2009, ISBN 978-83-60501-09-2.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Język polski. III etap edukacyjny, pkt. I.3.4. i I.3.5., [dost. online:] <https://men.gov.pl/pl/zycie-szkoly/ksztalcenie-ogolne/podstawa-programowa>. 20.11.2015 r.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 14 lutego 2017 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz podstawy programowej kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej, w tym dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym, kształcenia ogólnego dla branżowej szkoły I stopnia, kształcenia ogólnego dla szkoły specjalnej przysposabiającej do pracy oraz kształcenia ogólnego dla szkoły policealnej, Język polski. Szkoła podstawowa. Klasy IV-VIII, [dost. online:] <https://men.gov.pl/wp-content/uploads/2016/11/podstawa-programowa%E2%80%9393-jezyk-polski-%E2%80%9393-szkola-podstawowa-%E2%80%9393-klasy-iv-viii-.pdf>, 16.07.2017 r.

ANEKS - SCENARIUSZ LEKCJI JĘZYKA POLSKIEGO

Temat: Obyczaje bożonarodzeniowe na Kociewiu.

Czas pracy: 2 godziny lekcyjne

Cele edukacyjne – uczeń:

- odróżnia gwarę od języka ogólnopolskiego;
- podaje ogólnopolskie odpowiedniki kociewskich gwaryzmów;
- podaje symboliczne znaczenie bożonarodzeniowych potraw;
- w czytany tekście odnajduje odpowiedzi na zadane wcześniej pytania;
- korzysta ze słownika i książki kucharskiej, odnajdując interesujące go treści;
- na podstawie podanego tekstu sporządza przepis wypiekania chleba (instrukcja);
- dokonuje ustnego streszczenia dłuższego tekstu.

Metody dydaktyczne: praca z tekstem, praca z nagraniem audio, praca ze słownikiem, czytanie ze zrozumieniem.

Formy pracy: praca indywidualna, praca zbiorowa.

Bibliografia i środki dydaktyczne:

- *Elementarz gwary kociewskiej. Gadόμεy po naszymu*, pod red. M. Möller, G. Ollera, Starogard Gdański 2008, ISBN 978-83-928733-0-3.
- *Elementarz gwary kociewskiej. Zeszyt ćwiczeń dla uczniów klas IV-VI szkoły podstawowej*, pod red. M. Möller, G. Ollera, wyd. II, Starogard Gdański 2013.
- *Elementarz gwary kociewskiej. Zeszyt ćwiczeń dla uczniów szkół gimnazjalnych*, pod red. M. Möller, G. Ollera, wyd. I, Starogard Gdański 2012.
- Grzyb A., *Kociewska książka kucharska*, Pelplin 2008, ISBN 978-83-7380-592-7.
- Kopaliński W., *Słownik symboli*, Warszawa 2001, ISBN 83-88794-00-0.
- Łęgowski J., *Kaszuby i Kociewie*, wyd. II, Gdańsk 2013, ISBN 978-83-63709-27-3.

Przebieg lekcji:

1. Czynności organizacyjne i zapisanie tematu lekcji.
2. Wykonanie zadania 2/49 z *Ćwiczeń dla uczniów szkół gimnazjalnych*: podanie symboliki poniższych elementów obecnych na wigilijnym stole (w razie potrzeby skorzystać ze *Słownika symboli*):
 - opłatek – chleb, dobrobyt
 - ryby – chrześcijaństwo
 - kapusta – zdrowie, witalność
 - grzyby – świat umarłych
 - mak – płodność
 - jabłka – pokonanie grzechu pierworodnego, odkupienie
3. Wysłuchanie kociewskiej pastorałki przy jednoczesnym śledzeniu tekstu: „Kolandniki”, *Elementarz gwary kociewskiej*, s. 31 oraz ścieżka 35. dołączonej do *Elementarza... płyty*.

4. Wysłuchanie czytanego przez nauczyciela fragmentu tekstu pt. „Grudzień” (*Kociewska książka kucharska*, s. 169-170), zapisywanie odpowiedzi na podane wcześniej pytania:

- Za co przebierali się na kolędnicy? (wilk, bocian, ułan, kominiarz, anioł, diabeł śmierć);
- Co kolędnicy otrzymywali od ludzi, których odwiedzali? (pieniądze, cukierki, adwentowe bułeczki, mikołajkowe pierniki);
- Czym rozpoczynano kolację wigilijną? (dzieleniem się tzw. anielskim chlebem, czyli opłatkiem);
- Ile było potraw na wigilijnym stole? (7, 9 lub 11);
- Czym różnił się pierwszy dzień świąt od drugiego? (pierwszy był dla rodziny, drugiego chodzono w odwiedziny lub przyjmowano gości).

5. Wykonanie zadania 1/49 z *Ćwiczeń dla uczniów szkół gimnazjalnych*: przygotowanie spisu potraw na wigilijny stół (w razie potrzeby skorzystać z *Kociewskiej książki kucharskiej*). Przykładowa odpowiedź:

- barszcz postny, czerwony;
- zupa rybna, wigilijna;
- brzad (zupa z suszu owocowego z kluskami);
- makaron z makiem.

6. Wysłuchanie kociewskiej pastorałki przy jednoczesnym śledzeniu tekstu: „Zagrajta psianknie”, *Elementarz gwary kociewskiej*, s. 32 oraz ścieżka 36. dołączonej do *Elementarza... płyty*.

7. Głośne odczytanie przez nauczyciela tekstu Andrzeja Grzyba pt. „Chlebowa opowieść” (*Zeszyt ćwiczeń dla uczniów klas IV-VI szkoły podstawowej*, s. 36).

8. Wykonanie zadania 2/37, odnoszącego się do przeczytanego tekstu: wymienienie kolejnych czynności, jakie należy wykonać, by upiec chleb. Przykładowa odpowiedź:

1. Do dzieżki z zaczynem wsypać garść mąki i wlać pół kubka mleka.
2. Podgrzać zaczyn.
3. Zdjąć dzieżkę z pieca.
4. Do kopónki wsypać mąkę, wlać trochę mleka i wody oraz zaczyn.
5. Ugnieść ciasto.
6. Uformować bochenki.
7. Ułożyć bochenki na Inianym ręczniku.
8. Ułożyć na szufli liście kapusty.
9. Za pomocą szufli umieścić bochenki w piecu.

9. Wysłuchanie kociewskiej pastorałki przy jednoczesnym śledzeniu tekstu: „Dziankujemy wóm”, *Elementarz gwary kociewskiej*, s. 34 oraz ścieżka 37. dołączonej do *Elementarza... płyty*.

10. Głośne odczytanie przez nauczyciela fragmentów książki Józefa Łęgowskiego pt. *Kaszuby i Kociewie* (s. 71-72) przy jednoczesnym śledzeniu tekstu przez uczniów. Dokonanie przez uczniów ustnego streszczenia odczytanego tekstu.

11. Wysłuchanie nagrania przy jednoczesnym śledzeniu tekstu: A. Górski „Zabawy na śmniygu”, *Elementarz gwary kociewskiej*, s. 37 oraz ścieżka 12. dołączonej do *Elementarza... płyty*.

12. Wykonanie zadania 3/37 z *Ćwiczeń dla uczniów klas IV-VI szkoły podstawowej*: narysowanie ilustracji do wybranego przysłowia o chlebie.
13. Zadanie domowe: zad. 4/50 z *Ćwiczeń dla uczniów szkół gimnazjalnych*: ułożenie życzeń bożonarodzeniowych w gwarze i zapisanie ich w wyznaczonym miejscu (w razie potrzeby można polecić uczniom, by poprosili o pomoc przedstawicieli starszego pokolenia: rodziców, dziadków itp.).